

en ons vak is. Historici houden niet van vergeten, zeker niet als er sprake is van een bewuste strategie om het verleden te verdoezelen: het verleden is er voor ons om ontsloten te worden.

Daarom, ter afsluiting, hierbij een staaltje van onschuldige *damnatio oblivionis*. Van veel gezegdes zijn we de herkomst vergeten omdat het zogenaamde 'gevleugelde uitspraken' zijn geworden. Een nieuwsgierige historicus zoekt natuurlijk verder: 'Opdat wij niet vergeten' is waarschijnlijk de Nederlandse vertaling van 'Lest we forget' een dichtregel uit het gedicht *Recessional* van de beroemde Britse schrijver Rudyard Kipling: 'Lord God of Hosts, be with us yet, lest we forget – lest we forget!' Deze in 1897 voor het regeringsjubileum van koningin Victoria gedichte regel kreeg na afloop van de Eerste Wereldoorlog een oorlogsgerelateerde betekenis. Sindsdien behoren de drie woorden, samen met de eveneens door Kipling uit de Bijbel gekozen regel 'Their Names Liveth for Evermore', tot de liturgie van de herdenkingscultuur van *The British Commonwealth*. Nederland, dat niet militair betrokken was bij de Grote Oorlog, nam het Britse herdenkingsrepertoire na afloop van de Tweede Wereldoorlog tot op zekere hoogte over. Naast het blazen van *The last post* behoorde daar waarschijnlijk ook 'Lest we forget' toe, want in 1945 duikt het gezegde – zonder verdere toelichting – in de kranten op en vervolgens ook op monumenten, verspreid over heel het land. Oorlog, herinneren en vergeten zijn sindsdien in één zin gevangen: opdat wij voortaan niet meer vergeten!

Coen van Galen is docent en promovendus bij de leerstoelgroep Oude Geschiedenis aan de Radboud Universiteit.

Menander

De veldheer die Alexander de Grote voorbijstreefde en heilig werd

Het was aan de oever van de Hyphasis aan de rand van India dat Alexander de Grote in 325 v. Chr. zijn Waterloo beleefde. Voor het eerst in zijn carrière weigerden zijn troepen hem nog langer te volgen. Verslagen waren ze. Niet door een vijand, maar door de moedeloos makende tropische moessonregens die iedereen doordrenkten, eten bedierven en elke rivier in een woest kolkend monster veranderden. Gebroken door het klimaat wilden de Macedoniërs nog maar één ding: naar huis. Na een patstelling van enkele dagen gaf Alexander toe. Zijn troepen keerden om en de grootste veldheer van de oudheid stierf enkele jaren later zonder zijn droom om India te veroveren waar te maken.¹

Deze *Ex Tempore* gaat over vergeten oorlogen, dus dit artikel gaat niet over de grootste veldheer uit de wereldgeschiedenis. Het gaat over een andere Griek die dezelfde droom volgde en bijna slaagde waar Alexander faalde: koning Menander (I) Soter van de Bactrische Grieken. In een tijd waarin de hellenistische opvolgers van Alexander de Grote één voor één vielen voor de Romeinse macht, breidde Menander rond 150 v. Chr. in het oosten de hellenistische invloed uit tijdens een epische veldtocht die hem 1500 kilometer voorbij de Hyphasis tot aan Pataliputra aan de Ganges voerde.² Een dubbel vergeten oorlog: niet alleen is Menander tegenwoordig vrijwel vergeten, ook in de oudheid was hij in de Grieks-Romeinse wereld amper bekend. Slechts enkele geruchten over zijn opmerkelijke prestaties bereikten de Middellandse Zee.³

¹ Deze episode is bijzonder mooi beschreven in hoofdstuk 26 van Robin Lane Fox, *Alexander the Great* (London 1973), een boek dat ook in een Nederlandstalige editie te krijgen is.

² Dit artikel volgt de chronologie van A. Narain, *The Indo-Greeks* (Oxford 1980) en 'The Greeks of Bactria and India', in: A. Astin (e.a.) (ed.), *Cambridge Ancient History 8: Rome and the Mediterranean until 133 B.C.* (Cambridge 1989) 388-421.

³ Strabo, *Geographika* 15.698 en 11.11.1 en Polybius, *Moralia* 821.

Menander was een Griek, die regeerde als koning vanuit Taxila, een stad in de Punjab in het huidige Pakistan. Hij was afkomstig uit Bactrië, een smalle strook vruchtbaar land in de schaduw van het Hindu Kush gebergte in Afghanistan. Voor de Grieken waren deze bergen het einde van de wereld: vanaf de kilometershoge toppen van de *Caucasus Indicus* kon je volgens Aristoteles de grote Wereldzee zien liggen.⁴ Toch was Bactrië vrij sterk vergriekst, gekoloniseerd door Grieken uit Alexanders gevolg en nakomelingen van vooral Ionische Grieken, die door de eerdere Perzische koningen naar deze uithoek van hun rijk verbannen waren.⁵ Vanaf 250 v. Chr. raakten de Bactriërs geïsoleerd van de rest van de hellenistische wereld door de opkomst van het Parthische Rijk in Iran en werden ze zelfstandig onder koning Diodotus.⁶

De Bactrische Grieken hebben zelf geen geschiedschrijving nagelaten en de verwijzingen in klassieke teksten zijn beperkt, zodat historici zich hebben moeten behelpen met Bactrische munten om een lijn te ontdekken in de ontwikkelingen die volgden.⁷ Zeker is in ieder geval dat de opvolgers van Diodotus zich met enkele invasies via de Khyberpas wisten te vestigen in Pakistan ten westen van de Indus. Ondanks hun leven in de subtropen bleven ze opmerkelijk Grieks: ze sloegen Griekse munten, kenden hun klassieke, eerden Griekse goden en de opgegraven steden zijn herkenbaar Grieks van karakter.⁸

Wat de Bactrische Grieken ook uit Griekenland hadden geërfd, was hun voorliefde voor onderlinge oorlogen. Rond de tijd van de invasie van de Punjab viel het koninkrijk in delen uiteen. Zo'n twintig jaar later, rond 160 v. Chr., kwam Menander aan de macht. Of hij een koningszoon was of een usurpator is onduidelijk, wel vrij zeker is dat hij een Griekse prinses trouwde en in opmerkelijk tempo de Griekse gebieden in Pakistan en centraal Afghanistan verenigde. Niet tevreden daarmee veroverde hij het hele stroomgebied van de Indus tot aan de Hyphasus, daar waar Alexander moest stoppen.

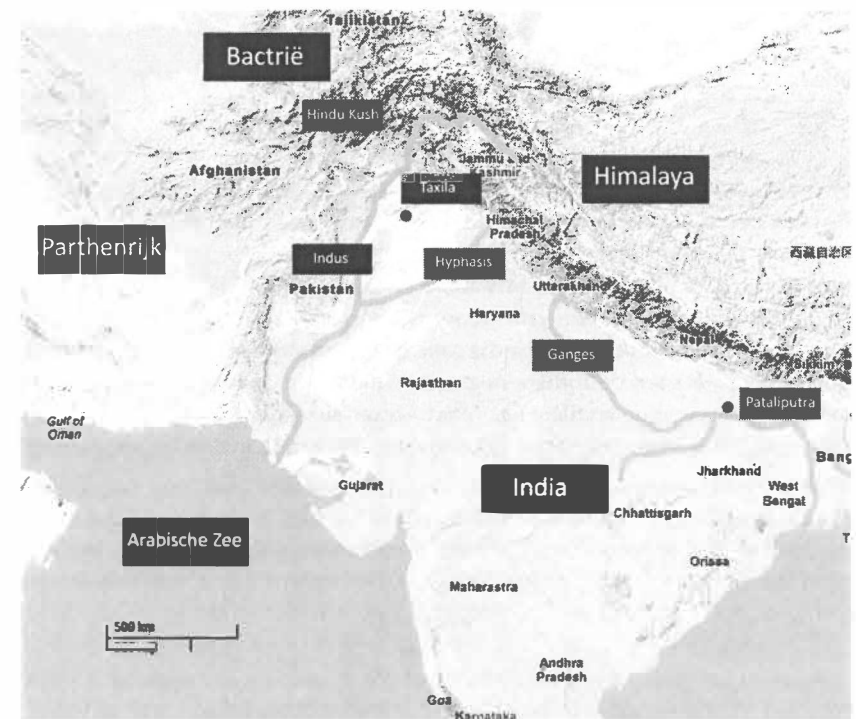
⁴ Aristoteles, *Meta.* 1.13,350a.

⁵ De Ionische invloed was zo groot dat de Perzen en Indiërs de Grieken Yauna en Yona/Yavana noemden. A. Narain, *The Indo-Greeks* (Oxford 1980) 165-9.

⁶ Voor een samenvatting van deze geschiedenis: A. Narain, 'The Greeks of Bactria and India', in: A. Astin (e.a.) (ed.), *Cambridge Ancient History 8: Rome and the Mediterranean until 133 B.C.* (Cambridge 1989) 388-421.

⁷ De precieze chronologie is omstreden. Zie o.a. W. Tarn, *The Greeks in Bactria and India* (Chicago, 3e druk 1984), A. Narain, *The Indo-Greeks* (Oxford 1980), O. Guillaume en O. Bopearachchi, *Analysis of reasonings in archaeology: the case of Graeco-Bactrian and Indo-Greek numismatics* (Oxford 1990) en F. Holt, *Thundering Zeus. The making of hellenistic Bactria* (Berkeley 1999).

⁸ Dit geldt zowel voor Menanders hoofdstad Taxila in de Punjab als Ai Khanum in Bactrië. De archeologische site Taxila is nu Werelderfgoed: <http://whc.unesco.org/en/list/139>. Ai Khanum werd helaas geheel geplunderd en verwoest tijdens de oorlogen die Afghanistan sinds 1980 hebben geteisterd. Over de opgravingen: P. Bernard, *Fouilles d'Ai Khanoum, delen 1-8* (Parijs, 1973-1992).

Wat er daarna gebeurde is vooral bekend uit Indiase bronnen. De tekst *Gargi Samhita* meldt dat de vorsten van Pañcala en Mathura zich verenigden met de 'Yavana's', beroemd om hun wreedheid en dapperheid. Samen bezetten ze de stad Saketa voor ze dwars door India trokken naar Pataliputra, de hoofdstad van de Sunga, het machtigste rijk van India. Paniek brak uit onder de Sunga en de aanvallers bouwden drie 'boomachtige' machines, waarschijnlijk belegeringstorens, waarmee Pataliputra werd veroverd en verwoest. Helaas voor Menander eindigde zijn opmars daar op typisch Griekse wijze: strijd brak uit tussen de Grieken onderling en de koning werd gedwongen om terug te keren naar huis.⁹

Een echo van Menanders epische veldtocht bereikte de mediterrane wereld. De geograaf Strabo schrijft dat 'de opvolgers van Alexander (de Grote) voorbij de Hyphasus gingen, tot aan de Ganges en Pataliputra'. Hoe het precies

⁹ *Gargi Samhita*, *Yuga Purana* hoofdstukken 5 en 9. Zie: K. Jayaswal, 'Historical data in the Gargi Samhita and the Brahmin Empire', *Journal of the Bihar and Orissa Research Society*, 14 (1928) 410-11.

zat wist Strabo echter niet. Ergens anders in zijn *Geographika* schrijft Strabo dat de Bactrische koningen 'meer volkeren onderwierpen dan Alexander, in het bijzonder Menander als hij echt de Hyphasus overtrok naar het oosten tot aan de Imaus'.¹⁰

Anders dan in Rome was Menanders faam in India zo groot, dat hij als enige Griek in de Boeddhistische heilige geschriften terecht kwam. Onder de Indiase naam Milinda is hij in de *Milindapañha* een koning ('geleerd, welsprekend, wijs en vaardig') die door vragen te stellen aan een Boeddhistische geleerde tot hogere wijsheid kwam en uiteindelijk overleed als heilige.¹¹ De tekst suggereert dat Menander boeddhist werd.¹² Dat is niet onmogelijk; uit zijn munten is duidelijk dat onder Menander en zijn opvolgers het Indiase element steeds sterker wordt.¹³ Een vruchtbare wisselwerking ontstond en hoewel de laatste Griekse koninkrijken in India rond het begin van de jaartelling ten onder gingen, profiteerden de Indiërs nog eeuwenlang van de Griekse kunst, architectuur, geneeskunde en filosofie.¹⁴ Wat Alexander en Menander niet lukte als veldheer, lukte Menander als heilige wel: een blijvende invloed uitoefenen op India.

¹⁰ *Geographika* 15.698 en 11.11.1. waarin Strabo citeert uit *Parthika* van Apollodorus van Artemita (1e eeuw v. Chr.). De Imaus wordt vaak gelijkgesteld aan de rivier Son, die uitmondt in de Ganges bij Pataliputra (Patna).

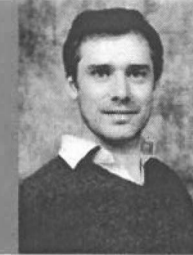
¹¹ De *Milindapañha* werd in het westen uitgegeven door T. Rhys Davids, *The questions of King Malinda* (Oxford 1891-94).

¹² Volgens Polybius *Moralia* 821 stierf Menander in zijn legerkamp. Zijn beschrijving van de crematie lijkt wel een boeddhistische ceremonie te impliceren.

¹³ O. Bopearachchi, *Monnaies gréco-bactriennes et indo-grecques : catalogue raisonné* (Parijs 1991).

¹⁴ A. Narain, 'The Greeks of Bactria and India', in: A. Astin (e.a.) (ed.), *Cambridge Ancient History 8: Rome and the Mediterranean until 133 B.C.* (Cambridge 1989) 418-419. Zie ook: J. Sedlar, *India and the Greek world : a study in the transmission of culture* (Totowa 1980), T. McEvilly, 'Early Greek philosophy and Madhyamika', *Philosophy in east and west*, 31 (1981) 141-164, J. Boardman, *The diffusion of classical art in antiquity* (Londen 1994).

Paul Stephenson (1969) is sinds augustus 2011 hoogleraar Middeleeuwse Geschiedenis aan de Radboud Universiteit en is gespecialiseerd in Byzantijnse geschiedenis.

The Battle of Chrysopolis, September, AD 324

It is widely known that in October, AD 312, Constantine defeated Maxentius at the Battle of the Milvian Bridge, just outside Rome. The reason that this engagement is so well known relates not to its outcome, but rather to what preceded it: a vision of light in the sky, which was later held to have been the moment of Constantine's conversion to Christianity. Conversions, however, are not momentary, and Constantine's vision took place more than two years before his defeat of Maxentius. Far more significant, in terms of its outcome, was Constantine's victory over his final imperial rival, Licinius, at the Battle of Chrysopolis, because this resulted in the foundation of Constantinople.

The first engagement between Constantine and Licinius took place on 3 - 4 July 324, near Adrianople in Thrace. According to the *Origo Constantini*, 'Constantine was victorious due to the discipline of his troops in battle, although they had difficulty with the heights, and his own good fortune.' Licinius' remaining land forces withdrew in confusion towards the city of Byzantium, while a second engagement took place at sea, in the narrow straits of the Hellespont. Off the coast of Callipolis (modern Gallipoli), Constantine's ships commanded by his first son Crispus met those under Licinius' admiral Amandus. The narrowness of the strait persuaded Crispus to send forward only eighty ships, and in response, sensing a chance to surround and crush his enemy, Amandus sailed forth with two hundred. But with no room to manoeuvre, Amandus' triremes proved to be easy targets for Crispus. Many were wrecked, and the crews of others leapt overboard abandoning their vessels. On the following day, as the fleets re-engaged, the prevailing wind changed from a steady northerly to a violent southerly, driving many of Licinius' ships against the Asian shore and others onto rocks. According to Zosimus, one hundred and twenty triremes were lost, and five thousand men, many being infantrymen who had retreated from Adrianople and were being ferried across the strait. This left Amandus only four ships for his disgraceful flight. Licinius and his remaining troops shut themselves up in Byzantium, to face Constantine's siege. However, as Constantine's men raised a mound against the walls and rolled